

## ОПТИМІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

## OPTIMIZATION OF VALUE FORMATION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Стаття присвячена актуальній проблемі дослідження і оптимізації формування цінностей здобувачів вищої освіти в умовах сучасних світових соціально-політичних змін. Підкреслено, що на теперішньому етапі трансформації українського суспільства важливим завданням стає усвідомлення змін у системі цінностей молоді, зокрема здобувачів вищої освіти, які є основою майбутнього країни. Розглядаються ключові чинники, що впливають на процес формування цінностей, серед яких особливу роль відіграють соціальне середовище, глобальні зміни, культурно-історичні чинники, освіта, державна політика. Дослідження базується на анкетуванні здобувачів вищої освіти міста Кам'янського, яке дало змогу визначити сучасні тенденції у пріоритетах, ціннісних орієнтаціях, бажаннях і проблемах молоді. У результаті аналізу виявлено, що серед найбільш значущих цінностей молодих людей виділяються сімейне щастя, самовдосконалення, фінансова стабільність, здоров'я, а також прагнення до свободи та самостійності в ухваленні рішень. Молодь прагне реалізувати свої таланти та здібності, але водночас значна частина респондентів вказує на відсутність стабільності та впевненості в майбутньому через соціально-економічні труднощі. Більшість молодих людей усвідомлюють значення суспільних відносин, однак зазначають важливість обережного ставлення до довіри у взаємодії з іншими. Особливий акцент – на формуванні цінностей як основи консолідації українського суспільства, що набуває особливого значення в умовах війни. Запропоновано орієнтований на практику підхід, який акцентує на необхідності розвитку відповідальної, соціально активної особистості, готової до викликів сучасного світу. Наголошено, що виховання молоді має базуватися на інтеграції національних і загальнолюдських цінностей, сприяти формуванню світогляду, здатного підтримувати соціальну стабільність, сталому розвитку держави.

**Ключові слова:** цінності, молодь, здобувачі вищої освіти, оптимізація, соціальне середовище.

The article is devoted to the urgent problem of research and optimization of the formation of values of higher education students in the conditions of modern global socio-political changes. It is emphasized that at the current stage of transformation of Ukrainian society, an important task is to realize changes in the system of values of youth, in particular, higher education students, who are the basis of the future of the country. The key factors influencing the process of value formation are considered, among which the social environment, global changes, cultural and historical factors, education, state policy play a special role. The study is based on a survey of higher education students in the city of Kamianske, which made it possible to determine modern trends in priorities, value orientations, desires and problems of youth. As a result of the analysis, it was found that among the most significant values of young people stand out family happiness, self-improvement, financial stability, health, as well as the desire for freedom and independence in decision-making. Young people strive to realize their talents and abilities, but at the same time, a significant part of the respondents indicate a lack of stability and confidence in the future due to socio-economic difficulties. Most young people are aware of the importance of social relations, but note the importance of a cautious attitude to trust in interaction with others. Special emphasis is placed on the formation of values as the basis for the consolidation of Ukrainian society, which becomes especially important in times of war. A practice-oriented approach is proposed, which emphasizes the need to develop a responsible, socially active personality, ready for the challenges of the modern world. It is emphasized that the education of young people should be based on the integration of national and universal values, contribute to the formation of a worldview capable of supporting social stability and contributing to the sustainable development of the state.

**Key words:** values, youth, higher education applicants, optimization, social environment.

УДК 159.922.7  
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.71.22>

**Редькіна Г. М.**

к.політ.н., доцент,  
доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук  
Дніпровський державний технічний  
університет

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі розвитку українського суспільства перед науковцями постає досить складне завдання – осмислити процеси трансформації всіх сфер людського життя, які, без винятку, тією чи іншою мірою піддаються впливу. Процеси змін економічного, політичного, соціального, культурного життя XXI ст. все наполегливіше заявляють про себе. Людство ввійшло до нової реальності, де війни стають світовими, створюються принципово нові способи отримання енергії, іде розвиток глобальних засобів масової інформації та світової мережі «Інтернет», активно використовується штучний інтелект.

Сучасні суспільні процеси стосуються всіх без винятку. Особливо це стосується молодіжного середовища та його системи цінностей. На початку XXI ст. розвиток і світогляд молоді зазна-

ли великих змін. Порівняно з попередніми роками молодь стає більш розкутою та самостійною, починає орієнтуватись у сучасному суспільстві. Але не завжди самостійність є позитивним явищем, адже підлітки, які стикаються з досить сумними реаліями життя, стають цинічними та байдужими до навколишнього світу, погіршуються їхні взаємини з батьками. Існує багато стереотипів, у яких молодь сприймається як єдине ціле. Але молоді, як і люди різного віку, істотно відрізняються один від одного. Здобувачі вищої освіти, як представники молоді, є досить широкою соціально-демографічною групою, яка становить основу майбутнього. Адже саме її сьогоднішні представники – це керівники держав, урядів, науковці в найближчому майбутньому. Саме від принципів життя сучасної молоді залежить майбутнє суспільства загалом.

Усе вищенаведене доводить, що вивчення цінностей здобувачів вищої освіти є актуальним для сучасного розвитку суспільства.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

У соціально-філософській і психологічній літературі ціннісні орієнтації особистості розглядаються в дослідженнях В.Бакірова, В.Васютинського, Є.Головахи, Г.Костюка, С.Максименка, Н.Паніної, А.Ручки, А.Маслоу, К.Роджерса, В.Франкла й інших. Істотний внесок у світову науку та практику дослідження молодіжних проблем зробили Л.Фойер, З.Фройд, Л.Шелефф та інші. К.Манхейм розглянув проблему молодіжної культури в межах концепції соціалізації; М.Мід ґрунтовно розробила соціокультурну динаміку міжпоколінного зв'язку; М.Карват, Ф.Малер, В.Мілянська, Л.Розенмаєр представили інтеграційний підхід, за яким молодь є не тільки особливим об'єктом, але й замкнутим у собі предметом вивчення. Не досить вивчені й потребують подальшого розгляду питання, пов'язані з емпіричними дослідженнями, оптимізацією формування цінностей здобувачів вищої освіти.

**Метою статті** є визначення особливостей ціннісних орієнтацій і моделі оптимізації формування цінностей здобувачів вищої освіти в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Наукова основа вивчення цінностей сягає корінням у галузі психології, соціології, антропології. У психології цінності вивчаються як частина особистості. Цінності розглядаються як внутрішні переконання, що керують поведінкою і впливають на ухвалення рішень. У загальній психології вивчення цінностей – це аналіз вищих мотиваційних структур життєдіяльності. У соціальній психології сфера цінностей стосується дослідження соціалізації індивіда, його адаптації до групових норм і вимог. У педагогіці – це цілий напрям, що базується на аксіологічному підході, у якому досліджується взаємозв'язок процесу формування ціннісних орієнтацій і педагогічного процесу.

У 30-ті рр. XX ст. цінності як елементи структури особистості розробляли соціальні психологи, зокрема Дж.Мід, основоположник символічного інтеракціонізму. Цінності Дж.Мід трактував суто як засіб контролю над поведінкою особистості. Подальший розвиток ціннісної проблематики в межах американської соціології зумовлювався суперечностями між об'єктивною природою цінностей та їхньою залежністю від суб'єкта й оціночних суджень [5].

Уявлення про систему цінностей особистості як ієрархію її переконань набуло поширення в американській соціальній психології. Одним із найпоширеніших підходів до вивчення цінностей є концепція М.Рокича. Учений стимулював жвавий інтерес до цінностей серед психологів тим, що запропонував чітке визначення поняття «цінності», розробив інструментарій, який є легким у використанні. У теорії М.Рокича під цінностями розуміється вид переконань, що має центральне положення в інди-

відуальній системі переконань. Цінності є керівними принципами життя, які визначають те, як необхідно поводитися людині [6].

У 90-х рр. XX ст. Ш.Шварц розробив новий теоретичний і методологічний підхід до вивчення цінностей на основі концепції М.Рокича про існування термінальних та інструментальних цінностей, а також, на основі власної концепції про мотиваційну мету, ціннісних орієнтацій і універсальності базових людських цінностей [7].

Психологічні механізми формування цінностей включають різні чинники, серед яких система освіти, діяльність політичних організацій, трудовий колектив, засоби масової пропаганди, ідеали, місце проживання, рівень політичних знань, професійна зацікавленість, твори мистецтва, літератури, психологічні характеристики особистості, сім'я. Важливо зазначити, що процес формування цінностей передбачає усвідомлення необхідності повсякденної роботи над собою, пізнання та самопізнання, активність у саморозвитку та самовираженні, побудову системи цінностей та ідеалів, гуманістичне ставлення до людей, здатність до творчої діяльності [1]. Отже, цінності є узагальнювальним поняттям для таких явищ духовного життя, як ідея чи ідеал, моральна норма, художній твір. Підвищений інтерес науковців до проблеми цінностей є результатом більш поглибленого розуміння природи людського пізнання, яке у процесі трансформації набуває нових ознак і допомагає особистості пристосуватися до якісно нових соціально-культурних умов життя [2, с. 99].

Молодь є соціально-демографічною групою, що переживає період становлення соціальної зрілості, адаптації до світу дорослих і майбутні зміни. У цей період людина переживає важливий етап сімейної та позасімейної соціалізації, процес становлення особистості, навчання, засвоєння цінностей, норм, настанов, зразків поведінки, прийнятих у даному суспільстві. Базові цінності особистості формуються в період так званої первинної соціалізації індивіда, до 18–20 років, а потім стають досить стабільними, суттєво змінюються лише у кризові періоди життя людини та її соціального середовища. Саме в цей період особистість активно залучається до політичного процесу, громадської діяльності, у молодій людині починають формуватися політична свідомість і самосвідомість, норми поведінки. На соціалізацію особистості впливають багато політичних (держава, політичні партії та рухи) та неполітичних чинників (сім'я, школа, церква, неформальні групи, ЗМІ), які залученням молоді людини в систему суспільно-політичних відносин готують її до засвоєння поширених у суспільстві норм, цінностей політичної культури, вироблення на їхній основі власної політичної та громадянської позиції [4, с. 63–68].

Щоб визначити теперішній стан цінностей здобувачів вищої освіти, у вересні 2024 р. було про-

ведене комплексне дослідження за допомогою анкетування на тему: «Цінності здобувачів вищої освіти», у м. Кам'янському. Цільовою групою стали здобувачі вищої освіти віком від 18 до 35 років. Усього опитано 402 особи, з яких 61 % становили жінки, 40 % – чоловіки.

Респондентам було запропоновано дати відповідь на питання стосовно їхнього бажання переїхати до іншої країни. Бажання переїхати за кордон виявили 38 % опитаних, 28 % радше хотіли б переїхати, 17 % радше не хотіли б покидати країну, 11 % респондентів не змогли дати відповіді на це питання, лише 6 % чітко зазначали своє бажання жити в Україні.

Більш за все у своєму житті молодь м. Кам'янського хотіла б досягнути сімейного щастя (64 %), особистого розвитку (40 %), бути вільними та незалежними у своїх рішеннях і вчинках, мати можливість реалізувати свої таланти та здібності (по 39 %), знайти добрих і вірних друзів (29 %) та мати багатство (22 %).

Поняття «успіх» і «уявлення про успіх» безпосередньо пов'язані із цінностями кожної особистості. Вони належать до тих чинників, що визначають систему ціннісних пріоритетів, слугують основою визначення життєвої стратегії особистості. У 2024 р. питання «На Ваш погляд, більше всього допомагає досягнути життєвого успіху <...>» було поставлено здобувачам вищої освіти м. Кам'янського. Відповіді були такі: працелюбність, професіоналізм, ділові якості – 34 %, уміння використовувати будь-які засоби для досягнення цілей – 24 %, власний інтелект – 18 %, вдача та наявність стартового капіталу – по 7 % відповідно.

Молоді здобувачі вищої освіти м. Кам'янського вважають, що їхнє життя залежить як від них особисто, так і від зовнішніх обставин, про що свідчить 35 % відповідей на це питання. 26 % респондентів вважають, що саме від них залежить, яким чином складеться їхнє життя, 24 % зазначили, що більшою мірою від них, ніж від зовнішніх обставин, залежить те, як складеться їхнє життя. 12 % опитаних не змогли дати відповіді на це питання. Таких, хто вважає, що здебільшого від зовнішніх обставин, аніж від них самих залежить їхнє подальше життя, було лише 2 %. Лише 1 % опитаних думає, що їхнє подальше життя залежить тільки від зовнішніх обставин.

Світ, у якому ми нині живемо, складним світом. І те, що нас спіткала така проблема, як занепад моральних принципів, є наслідком нашого національного занепаду. Багато людей зовсім не цінять щирість, справедливість, дружбу, любов. Люди перестали довіряти один одному. Люди стають жорстокими один до одного. Війна прийшла в дім кожного українця. Кожного дня із засобів масової інформації ми чуємо про жахливі випадки того, що відбувається на війні, убивства, терористичні акти, шахрайство, це ще далеко не кінець цього жахливого списку. Водночас сучасна кам'янська молодь схильна довіряти людям. Про це свідчать

результати відповідей на питання: «Якої думки Ви зазвичай дотримуетесь?». Було встановлено, що 45 % здобувачів вищої освіти вважають, що потрібно бути дуже обережним з довірою до інших людей. 19 % упевнені, що більшості людей можна довіряти. 17 % опитаних говорять, що не потрібно довіряти людям. Стільки ж (17%) не змогли відповісти на це питання. 2 % респондентів дали свій варіант – відповіли народним прислів'ям «Довіряй, але перевірай».

Помітне місце у структурі суспільства належить молоді, тому не дивно, що її соціальне самопочуття є одним із головних показників його розвитку. Щоб формування молоді відбувалось адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце в суспільстві, з'ясувати її проблеми та визначити цінності. Під час нашого дослідження респондентам було запропоновано вибрати, що є важливим у житті саме для них. На першому місці важливим є матеріальне становище, гроші (відсутність матеріальних труднощів) – 54 %, на другому місці – здоров'я (здоровий спосіб життя) – 53 %, на третьому – сімейне щастя – 50 %.

Було встановлено, що над усе здобувачів вищої освіти турбує відсутність стабільності, упевненості в майбутньому, що зазначили 49 % респондентів. Важке матеріальне становище непокоїть 20 % респондентів. Власне здоров'я та здоров'я близьких – 14 % опитаних. Загалом, 12 % здобувачів вищої освіти зазначили, що їх нічого не турбує. Не змогли дати відповіді на це питання 2 %. По 1 % вибрали проблеми, які пов'язані з навчанням, відсутність вірних друзів і незадовільний розвиток культури.

Підбиваючи підсумки дослідження, зазначимо, що більшість опитаних здобувачів вищої освіти відчують вплив світових змін на собі. Більшість молодих людей хотіли б поїхати з України за кордон. Понад усе у своєму житті здобувачі вищої освіти м. Кам'янського хотіли б досягнути сімейного щастя, особистого розвитку, мати можливості реалізувати свої таланти та здібності, бути вільними та незалежними у своїх рішеннях і вчинках, знайти добрих і вірних друзів. Здобувачі вищої освіти вважають, що те, як складеться їхнє життя, залежить як від них самих, так і від зовнішніх обставин. У досягненні життєвого успіху допомагають працелюбність, професіоналізм, ділові якості. Також не менш важливими для респондентів є вміння використовувати будь-які засоби для досягнення цілей і власний інтелект. Більшість респондентів вважають, що потрібно бути дуже обережним з довірою до людей, про що висловились більшість. Найважливішим у житті здобувачів вищої освіти є матеріальне становище, гроші (відсутність матеріальних труднощів), здоров'я (здоровий спосіб життя), сімейне щастя, власне самовдосконалення (постійний духовний і фізичний розвиток), наявність хороших і вірних друзів. Серед турбот, яких зараз зазнають молоді люди, переважають відсутність стабільності та впевне-

ності в майбутньому, а також важке матеріальне становище.

Оптимізація формування системи цінностей молодих здобувачів вищої освіти має здійснюватися на засадах практико-орієнтованого підходу на основі урізноманітнення форм роботи з молоддю з метою виховання самостійної особистості, відповідальної за власне життя та життя країни, активного члена громадянського суспільства. Одним із головних завдань молодіжної політики в умовах війни РФ проти України має стати формування в молоді національних цінностей як світоглядних засад української громадянської ідентичності. Це є фундаментом консолідації українського суспільства та світового українства, сприятиме сталому розвитку держави, що особливо важливо в умовах захисту територіальної цілісності України від російської терористичної агресії.

Для успішної оптимізації формування системи цінностей молодих здобувачів вищої освіти необхідне дотримання таких умов [3, с. 128–132]:

1. Повернення до історичних культурних цінностей – включення історичних культурних норм в ідеологічну парадигму дозволить почати процес заміщення матеріальних норм і відповідних цінностей у моралі молодого покоління зокрема й суспільства загалом. Не варто забувати, що перспектива розвитку українського суспільства залежить від тих цінностей, які молоде покоління усвідомлено вибере й усвідомить.

2. Любов до ближнього. Феномен любові каталізує процес «ревізії» цінностей, результатом якої буде включення духовних норм у мораль як молодого покоління, так і суспільства загалом. Це стане причиною прояву прогресивної тенденції в розвитку соціуму.

3. Свобода особистості в рамках закону: свобода є однією з основоположних цінностей, які необхідні для реалізації принципу соціальної справедливості. Саме ступінь свободи особистості визначає прогресивну тенденцію в розвитку соціуму.

4. Сім'я як основа суспільства. Максимальна підтримка сім'ї з боку держави, насамперед – матеріальна. Це може бути виражено в безвідсоткових кредитах на будівництво або купівлю житла, економічно обґрунтованій матеріальній допомозі багатодітним сім'ям та іншому.

5. Рівний доступ до освіти. Якісна освіта всіх рівнів має бути доступна для представників будь-яких класів (груп). Водночас вона має відповідати здібностям індивіда.

6. Самовдосконалення й активне пізнання світу мають привести до девальвації матеріальних цінностей в українському суспільстві.

7. Розумна пропорційність між приватною, державною та колективною власністю на засоби виробництва. Необхідно виходити з таких критеріїв, як безпека країни, максимальна здатність держави / суспільства.

Дотримання принципу соціальної справедливості неминуче сприятиме спрямованим трансформаціям ціннісних настанов свідомості. Пріоритетними мають стати такі напрями молодіжної політики, реалізація яких надасть молоді можливості для самостійного вирішення проблем, які виникають. Тільки такий підхід буде сприяти поліпшенню якості життя переважної більшості молоді та розвитку країни загалом.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** В умовах глибокої трансформації суспільних відносин, а також війни, значна частина української молоді втратила позитивні життєві орієнтири, можливість реалізації життєвих планів і прагнень. Більшість української молоді непокоїться за своє майбутнє, за матеріальне становище, за власне здоров'я та здоров'я своїх близьких. Незважаючи на те, що в нашому суспільстві переважають більш матеріальні цінності (про що свідчать відповіді респондентів у проведених дослідженнях), непорушними все ж таки залишаються кохання, сім'я та дружба. Підбиваючи підсумки, можна сказати, що зараз потрібна реальна підтримка з боку держави, її безпосередня участь у створенні умов для розвитку беззахисних паростків свідомості української молоді. Зрозуміло, що це потребує додаткового фінансування і уваги, а у країні точиться війна, купа економічних і політичних проблем. Але якщо нині ніхто не виховає молодих українців з нормальною, не деформованою системою цінностей, завтра вже нікому буде будувати правову демократичну державу, можливо, і нікому буде називатися українцями взагалі. Більшість сучасних здобувачів вищої освіти є майбутньою інтелектуальною елітою нашого суспільства, яка завжди була і, хотілось би сподіватися, буде головним продуцентом ціннісно-нормативної системи всього суспільства. Зауважимо, що подальші дослідження цінностей здобувачів вищої освіти є вкрай актуальними та доречними, оскільки є важливим показником того, що відбувається в контексті світових змін. Отже, зазначені висновки та перспективи є лише деякими з можливих напрямів для дослідження та розуміння перспектив вивчення і оптимізації формування цінностей здобувачів вищої освіти в Україні. Кожен з них потребує подальшого аналізу та глибокого наукового вивчення.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпова І. Зміст ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. URL: <http://sur.li/vbsuma> (дата звернення: 11.01.2025).
2. Редькіна Г., Зуєвська М. Функції і фактори психологічних механізмів формування ціннісних орієнтацій як теоретична основа вивчення цінностей. *Актуальні проблеми юриспруденції та психології* : матеріали IV Всеукраїнської наук.-практичної конференції, м. Дніпро, 15 грудня 2023 р. Дніпро : ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2023. 218 с. С. 95–100.

3. Щербакова Н. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2017. 196 с.

4. Юсупова М., Куличенко В. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Нова педагогічна думка* : матеріали X Міжнародної науково-методичної конференції «Європейський простір вищої освіти як основа розвитку суспільства знань». 2012. № 1. Ч. 1. С. 63–68.

5. Mead G. H. Fragments on ethics. Mind, self, and society from the perspective of a social behaviorist.

URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/us/mead2.htm> (дата звернення: 21.02.2025).

6. Rokeach M. The nature of human values. URL: <https://archive.org/details/natureofhumanval00roke> (дата звернення: 21.02.2025).

7. Schwartz S. H., Ros V. Value priorities in West European nations: A crosscultural perspective. URL: [https://www.researchgate.net/publication/232574550\\_Value\\_priorities\\_in\\_West\\_European\\_nations\\_A\\_cross-cultural\\_perspective](https://www.researchgate.net/publication/232574550_Value_priorities_in_West_European_nations_A_cross-cultural_perspective) (дата звернення: 21.02.2025).